

Czego Prus w Lalce o Żydach nie powiedział

WIEDZA W PIGUŁCE

Społeczność żydowska była znakomicie zorganizowana – posiadała własne szkoły religijne i świeckie, partie polityczne, organizacje społeczne i religijne, wydawnictwa książek i gazet, teatry, kina, kluby sportowe, szpitale, sanatoria, przychodnie i domy opieki. W Warszawie na początku XX wieku funkcjonowało niemal pięćset synagog i domów modlitwy, w większości kryjących się w podwórzach posesji lub urządzonych we wnętrzach kamienic, a więc z reguły niewidocznych dla przechodnia. Większość Żydów tradycyjnie trudniła się handlem i rzemiosłem. Ogromny odsetek ludności zaliczał się do biedoty zamieszkującej ciasne lokale w skrajnie przeludnionych, prymitywnie wyposażonych kamienicach, których tysiące wypełniały ulice dawnego Muranowa, Grzybowska, okolic pl. Żelaznej Bramy, Nowego Miasta czy centralnej Pragi. Potworne warunki życia skutkowały ciężkimi chorobami i ogromną śmiertelnością. To właśnie, a także prześladowania ze strony nacjonalistów polskich, skłaniało rzesze Żydów do emigracji.

Działalność dobroczynna w świecie judaizmu to obowiązek wynikający z nakazów religijnych. W tym kontekście jałmużna (micwa) jest czynem zbożnym, równie ważnym jak modlitwa. Gmina żydowska przed Holocaustem utrzymywała najważniejsze szpitale, domy starców, sierocińce, domy wychowawcze i przytulki, ale już przed końcem XIX w. pojawiły się liczne fundacje prywatne, również z czasem cedowane na gminę. Na instytucje dobroczynne łożyli bankierzy, kupcy i ludzie zamożni innych profesji; uprawiali oni też inne formy filantropii, płacąc za wyżywienie lub wykształcenie dzieci i młodzieży. Częstym zjawiskiem było organizowanie funduszy pomocowych w formie bezprocentowych czy niskoprocentowych pożyczek oraz wspomaganie różnych bractw, w tym Chewra Kadsza, które mogło dzięki temu organizować bezpłatne pochówki dla najuboższych członków gminy. Czyniono zapisy i legaty na rzecz biednych studentów i na posagi dla ubogich panien, a także utrzymywano ambulatoria, garkuchnie i noclegownie. Znana była praktyka posyłania przez bogatych Żydów ich synów do szpitali, gdzie czasowo pełnili rolę posługaczy; był to więc swego rodzaju wolontariat, niezupełnie jednak dobrowolny.

POMYSŁ NA LEKCJĘ

Lekcja opiera się na przedstawieniu tych elementów żydowskiej kultury i życia codziennego XIX wieku, których Prus nie uwzględnił w swojej powieści. Zadaniem uczestników i uczestniczek jest próba odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego Prus nie podjął głębszej refleksji nad tematyką żydowską, mimo że np. antysemityzm był wówczas aktualną i dyskutowaną kwestią?”

Cele operacyjne

Uczestnicy i uczestniczki:

- umieją samodzielnie i w grupie przygotować obszerny zestaw różnorodnych treści medialnych na wybrany temat;

- umieją swobodnie łączyć ze sobą różnorodne zgromadzone treści i tworzyć na ich bazie rozbudowane narracje cyfrowe,
- potrafią planować (samodzielnie i w grupie) działania związane z przetwarzaniem oraz podejmować spontaniczną aktywność związaną z remiksowaniem treści;
- znają różne funkcje osób w zespole redakcyjnym;
- potrafią dzielić się odpowiedzialnością i zadaniami;
- potrafią ustalać terminy poszczególnych zadań;
- łączą tematykę żydowską w „Lalce” z wiedzą o Warszawie;
- poznają życie społeczne i rodzinne Żydów w Warszawie w XIX w.

Przebieg zajęć

Zajęcia powinny zostać poprzedzona opracowaniem tematu: „Żydzi i kwestia żydowska w **Lalce** Bolesława Prusa – analiza i interpretacja tekstu”. Uczestnicy i uczestniczki odszukują fragmenty tekstu powieści charakteryzujące następujące postaci: Szlangbaum ojciec, Henryk Szlangbaum, Michał Szuman. Dokonują analizy i tworzą charakterystyki postaci, zwracając uwagę na ich różnorodność, dychotomiczność, wewnętrzne sprzeczności, pogłębione portrety psychologiczne i pewien rys tragizmu. Następnie młodzież skupia się na cytatach pokazujących narastanie w Warszawie antyżydowskich nastrojów (np. Rzecki: „Będzie kiedyś awantura z tymi Żydami”, Węgrowicz: „Z tymi Żydami to może być kiedyś głupia awantura. Tak nas duszą, tak nas ze wszystkich miejsc wysadzają, tak nas wykupują, że trudno poradzić z nimi”). Podpowiedz uczestnikom i uczestniczkom, że „**Lalkę**” znajdą w serwisie wolnelektury.pl, gdzie mogą skorzystać z wyszukiwarki motywów.

Przed lekcją poproś uczestników i uczestniczki o przeczytanie wywiadu z prof. Marcinem Wodzińskim pt.: [Wiek XIX radykalnie zmienił życie Żydów polskich \(Materiał pomocniczy "Wiek XIX..."\)](#)

1.

Czas: 8 min
Forma: analiza tekstu
Pomoce:

Lekcję rozpocznij od omówienia wywiadu z prof. Marcinem Wodzińskim pt.: [Wiek XIX radykalnie zmienił życie Żydów polskich \(Materiał pomocniczy "Wiek XIX..."\)](#), z którego treścią uczestnicy i uczestniczki zapoznali się wcześniej w domu. Zadań pytania:

- Jakie znaczenie dla kultury polskiej mają takie galerie jak „Wyzwania nowoczesności”?
- Jak galeria pokazuje wpływ zmian zachodzących w XIX w. na życie Żydów polskich?
- Co w artykule oznacza sformułowanie: „od środka żydowskiej społeczności”?
- Co oznacza „życie codzienne Żydów”?
- Czy takie wystawy są, twoim zdaniem, potrzebne w XXI wieku?

2.

Czas: 15 min
Forma: miniwykład osoby prowadzącej
Pomoce: mapa Warszawy

„Czego Prus w **Lalce** o Żydach nie powiedział?” – miniwykład. Opowiedz o ważnych miejscach żydowskich w Warszawie, a także o specyfice ich życia, np. opiece socjalnej, posłudze w szpitalach, kanonie społecznym itd. (patrz: „Wiedza w pigułce”; możesz wykorzystać też informacje z lekcji „Śladami Żydów w Warszawie”). Warto tu również pokazać mapę Warszawy z zaznaczonymi miejscami, w których najczęściej osiedlali się Żydzi (skorzystaj ze strony: <http://www.sztetl.org.pl/pl/city/warszawa/?a=showCityMap>). Wzbogac wykład pokazem zdjęć, które znajdziesz na stronie: <http://www.sztetl.org.pl/pl/gallery/?c=10&r=N&lang=pl&app=gallery>.

3.

Czas: 2 min
Forma: rozmowa
Pomoce: **Leksykon „Lalki”**

Podsumowanie rozważań na temat obrazu Żydów w „Lalce” – odczytanie fragmentu hasła: **Żydzi** z **Leksykonu „Lalki”**: „Obraz Żydów i stosunków polsko-żydowskich w **Lalce** jest wypadkową kryzysu pozytywistycznych koncepcji rozwiązania »kwestii żydowskiej« i ewolucji poglądów samego Prusa w tej sprawie. W uproszczeniu można powiedzieć, że zaczynał od optymistycznego programu sformułowanego w końcu lat 70. XIX wieku, według którego postęp, oświata i wzrost zamożności społeczeństwa miały doprowadzić do stopniowego zanikania odrębności Żydów, by w połowie lat 80. utracić nadzieję na spełnienie się tych postulatów. Objawiło się to wzrostem obaw pisarza przed dominacją Żydów w rzemiośle czy handlu oraz coraz większym rozczarowaniem do programu asymilacji (...)” (Źródło: Hasło: Żydzi [w:] Leksykon „Lalki”, red. A. Bąbel, A. Kowalczykowa, Wyd. Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2011, s. 191.) Zadaj na koniec pytanie: „Dlaczego pewne wątki nie pojawiły się w **Lalce** Prusa?”.

4.

Czas: 20 min
Forma: praca w grupach
Pomoce: **instrukcja pracy dla grup „Warszawski Sztetl”**, komputery z dostępem do internetu

Podziel klasę na trzyosobowe grupy. Zadanie dla grup: Przygotujcie się do napisania kilku artykułów w gazecie on-line „Warszawski Sztetl”, której czytelnikami będą Żydzi mieszkający w Warszawie w XIX wieku. Pisząc artykuły (np. dotyczące życia codziennego Żydów, domów modlitwy, miejsc związanych z tą kulturą), wykorzystajcie informacje z lekcji. Każda gazetka ma zawierać trzy artykuły.

W tej części lekcji grupy mają za zadanie przedyskutować pomysły na mini projekt, np. podzielić pracę w grupie, zapisać tytuły artykułów, wybrać z dostępnych programów szablony gazety (w zależności od tego, jakim dysponuje szkoła lub inna instytucja czy organizacja prowadząca zajęcia) itp. Na wykonanie całego zadania uczestnicy i uczestniczki mają tydzień.

Finalnie uczestnicy i uczestniczki umieszczają materiał na założonej przez osobę prowadzącą i udostępnionej podczas lekcji stronie internetowej. Może być to też materiał do umieszczenia na stronie internetowej szkoły i potraktowany jako projekt klasowy.

Ewaluacja

Czy po przeprowadzeniu zajęć ich uczestnicy i uczestniczki:

- wiedzą, jakich informacji o życiu Żydów nie umieścił Prus w swojej powieści?
- wiedzą, jak wyglądało życie Żydów w Warszawie w XIX wieku?
- potrafią przygotować projekt gazety on-line na wybrany temat?

Opcje dodatkowe

Jeśli masz więcej czasu, pokaż/przypomnij dwa, trzy miejsca związane z kulturą żydowską we współczesnej Warszawie.

MATERIAŁY

- wywiad z prof. Marcinem Wodzińskim **"Wiek XIX radykalnie zmienił życie Żydów polskich"**,
- instrukcja pracy dla grup **"Warszawski Sztetl"**.

ZADANIE DLA UCZNIA

Przeczytaj tekst Elizy Orzeszkowej: „O Żydach i kwestii żydowskiej” i napisz, skąd wynikały uprzedzenia Polaków do Żydów w XIX wieku.

SŁOWNICZEK

- **sztetl**:

CZYTELNIA

- Zieliński Jarosław, Majewski Jerzy, **Spacerownik po żydowskiej Warszawie, Wydawnictwo Agora-Gazeta**, Warszawa 2014.

Tekst: Jarosław Zieliński, scenariusz: Małgorzata Bazan, konsultacja merytoryczna: Jarosław Zieliński. Materiał pochodzi z serwisu edukacjamedialna.edu.pl prowadzonego przez Fundację Nowoczesna Polska.

Udostępniono na licencji [Creative Commons Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/).

Źródło: <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/czego-prus-w-lalce-o-zydach-nie-powiedzial/>.

Publikację finansuje m. st. Warszawa

Podstawa programowa:

Język polski, IV poziom edukacyjny

Cele kształcenia

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

III. Tworzenie wypowiedzi.